

УДК 331.101 (477)

Бєлов О. В.

ОЦІНКА РІВНЯ ЗАЛУЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ІЗ НАУКОВИМИ СТУПЕНЯМИ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ СФЕРІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

The analysis of structure of the expert's distribution with the scientific degree among the Ukrainian regions is considered. The level of scientific potential, which is not used now in research and technical sphere in Ukrainian regions, is developed. The ways of improving the quality of the regional structure are offered.

Україна прагне активно брати участь в Євроінтеграційних процесах. А це потребує створення потужної інноваційної власної економіки. Побудова і реалізація інноваційного потенціалу як регіонів, так і країни в цілому повинні базуватись на міцному науково-технічному (НТ) потенціалі, головним призначенням якого є створення нових знань, що мають бути трансформовані у інновації та використані у виробництві.

Науково-технічні кадри є важливою складовою науково-технічного потенціалу країни. Дослідженням формування так званого людського капіталу на мікро- та макрорівнях займалися такі вчені, як Е. Брукінг, Л. Едвінсон, М. Мелоун, Д. Клейне та ін. Серед вітчизняних робіт можна відмітити дослідження О. І. Анчишкіна [1] та Г. М. Доброва [2]. Серед сучасних публікацій, що присвячені проблемами людського та інтелектуального капіталів, необхідно назвати роботи А. Чухна [3; 4], І. Яремка [5], О. Кендюхова [6], О. Грішнєвої, Л. Тертичної [7] та ін. Можна відзначити дослідження, пов'язані із аналізом науково-технічних ресурсів по Україні в цілому, за функціональними ознаками, за галузями науки [8; 9]. Питання аналізу розподілу наукових фахівців найвищої кваліфікації НТ сфери України за її регіонами та оцінка ступеня їх залучення у процес здійснення науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) в сучасній науковій літературі майже не розглядається.

У сучасній економіці дуже актуальним є питання інноваційного розвитку регіонів. Ефективна реалізація власного науково-технічного (НТ) потенціалу регіонів є однією із передумов здійснення ефективної інноваційної політики. Виходячи із ресурсного підходу тлумачення науково-технічного (НТ) потенціалу регіону, він (потенціал) складається із наступних ресурсів: НТ кадрів, матеріально-технічної бази — основних фондів науково-технічної сфери, а також з науково-технічної інформації, яку мають, здобули, винайшли самостійно або придбали у вигляді патентів та ліцензій у інших регіонів, країн тощо, і якою можуть вільно користуватися при проведенні наступних науково-технічних робіт [10]. Науково-технічні кадри є головною частиною науково-технічного потенціалу країни, а також визначальною частиною НТ потенціалу регіону.

До НТ кадрів відносяться працівники самостійних науково-дослідних, конструкторських, проектно-конструкторських, технологічних організацій або тих, що перебувають на балансі підприємства; працівники лабораторій, зайняті на дослідних, експериментальних і науково-дослідних роботах, які поділяються на дослідників, техніків, допоміжний персонал та інші категорії робітників, що виконують функції загального характеру, пов'язані з діяльністю організації в цілому (працівники бухгалтерії, кадрової служби, підрозділів матеріально-технічного забезпечення, друкарки та ін.), а також працівники, зайняті переважно у наданні науково-технічних послуг стороннім організаціям або іншими видами діяльності, що не пов'язані з науковими дослідженнями і розробками. Отже, головною складовою НТ кадрів є, безперечно, дослідники — наукові та інженерно-технічні працівники, — які професійно займаються науковими дослідженнями та розробками і безпосередньо беруть участь у створенні

нових знань, продуктів, процесів, методів та систем і включають фахівців без наукового ступеня або вченого звання, а також кандидатів і докторів наук. Саме останні складають, так би мовити, ядро кадрової складової науково-технічного потенціалу регіону. На думку автора, саме моніторинг розподілу НТ фахівців найвищої кваліфікації дасть чітке уявлення про потужність кадрової складової НТ потенціалу регіонів країни.

Мета даної статті — зробити аналіз трансформацій структури розподілу головної частини кадрової складової науково-технічного потенціалу регіонів України, а саме фахівців найвищої категорії — кандидатів та докторів наук — за період незалежності України, розрахувати їх недовикористаний потенціал, тобто частину робочого часу НТ кадрів, задіяних в економіці регіону, який не використовується для здійснення НТ діяльності.

Аналізуючи останні публікації [8; 9; 11], можна сказати, що однією з головних проблем в НТ сфері є втрата науково-технічних кадрів. Систематизуємо фактори, які цьому сприяють:

1) економічні та соціальні фактори — недостатня оплата праці та зниження престижності стану науковця, відсутність умов для здійснення НТ діяльності в нашій країні як результат недостатнього рівня фінансування НТ діяльності призводить до відтоку наукових працівників із наукової сфери за трьома напрямками:

еміграція за кордон;

перехід в інші галузі, тобто фахівці зовсім покидають наукову діяльність, переключаючись на комерційну або іншу діяльність, яка приносить більше матеріального заохочення;

здійснення сумісницької діяльності, в якій науково-дослідні роботи залишається досить не багато місця, що в результаті може негативно впливати на якість та продуктивність останньої;

2) демографічні та природні фактори. Природне зменшення кількості фахівців за рахунок:

значного рівня природного відтоку, як результату загрозливої вікової структури науковців, відбувається старіння фахівців вищої кваліфікації [8];

низького рівня притоку молодих фахівців у науку.

Щоб комплексно зменшити вплив цих негативних факторів необхідно чітко уявляти, які трансформації в структурі розподілу науково-технічного потенціалу відбулись за цей період. Вихідними даними цього дослідження є дані статистичного щорічника "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" [12]. Результати розрахунків наведені в табл. 1–3.

Проаналізуємо отримані результати. В табл. 1 розраховано основні показники динаміки за регіонами чисельності докторів наук, що виконують наукові та науково-технічні роботи. В Україні в 2002 році науковою діяльністю займалися 4003 доктори наук, що на 571 особу більше ніж у 1991 році. Таким чином, спостерігається тенденція до їх збільшення. Розглянемо перші шість позицій табл. 1. Більше 60% науково-технічних кадрів із ступенями доктора наук сконцентровано в м. Києві, майже 75% — у м. Київ та Харківській області (3068 осіб) та близько 92% (3664 особи) сконцентровано всього у 6 регіонах України. Отже, на інші 21 регіон приходить всього 8% докторів наук. Існують регіони, де наукові та науково-технічні роботи виконують менше 10 докторів (на весь регіон!). Заслужовує на увагу і той факт, що в 6 регіонах (останні 6 рядків табл. 1) України в 1991 році взагалі не працювало в НТ сфері жодного доктора наук, і те, що вони з'явилися в 2002 році є досить позитивним моментом. Слід відмітити, що загальний темп приросту становить 116,6% і 20 регіонів мають темп зростання, що дорівнює або перевищує 100%. У цілому в структурі розподілу докторів наук, які виконують наукові та науково-технічні роботи, в Україні значних змін не відбулось. Зміна питомої ваги кожного регіону відбулася в окремих випадках на 1–1,5%, а в більшості — в межах 0,3%.

Приблизно така ж картина спостерігається й з розподілом кандидатів наук, які виконують наукові та науково-технічні роботи за регіонами України. Структура розподілу залишилась приблизно така ж сама (зміни незначні, хоча дещо більші ніж ті, що спостерігались у зміні структури докторів наук). З іншого боку, на відміну від докторів наук, серед кандидатів наук спостерігається зменшення їхньої чисельності в НТ сфері регіонів України. Коли кількість докторів збільшилась на 571 особу (або на 16,6%), кількість кандидатів зменшилась на 10 681 особу (або на 38,4%).

Таблиця 1

Аналіз структури розподілу НТ кадрів, які виконують НР та НТР за регіонами

№	Регіони	Фахівці				Доктори наук				Кандидати наук			
		1991	2002	ПВ91	ПВ02	1991	2002	ПВ91	ПВ02	1991	2002	ПВ91	ПВ92
1	м. Київ	83156	39185	28,2%	36,5%	2167	2515	63,1%	62,8%	13302	8644	47,8%	50,4%
2	Харківська	48928	17950	16,6%	16,7%	442	553	12,9%	13,8%	3857	2672	13,9%	15,6%
3	Львівська	19600	5120	6,6%	4,8%	162	173	4,7%	4,3%	1561	995	5,6%	5,8%
4	Дніпропетровська	24709	8147	8,4%	7,6%	139	146	4,1%	3,6%	1874	966	6,7%	5,6%
5	Донецька	24612	8211	8,3%	7,6%	147	143	4,3%	3,6%	1848	804	6,6%	4,7%
6	Одеська	14771	3783	5,0%	3,5%	110	134	3,2%	3,3%	1185	645	4,3%	3,8%
7	АР Крим	11206	1996	3,8%	1,9%	118	66	3,4%	1,6%	991	394	3,6%	2,3%
8	Київська	4022	2474	1,4%	2,3%	49	65	1,4%	1,6%	621	387	2,2%	2,3%
9	м. Севастополь	—	1469	0,0%	1,4%	—	44	0,0%	1,1%	—	201	0,0%	1,2%
10	Закарпатська	1478	624	0,5%	0,6%	4	20	0,1%	0,5%	159	157	0,6%	0,9%
11	Івано-Франківська	1690	701	0,6%	0,7%	1	17	0,0%	0,4%	105	100	0,4%	0,6%
12	Сумська	5915	1966	2,0%	1,8%	5	16	0,1%	0,4%	180	119	0,6%	0,7%
13	Чернівецька	1983	647	0,7%	0,6%	12	16	0,3%	0,4%	183	114	0,7%	0,7%
14	Херсонська	2821	972	1,0%	0,9%	10	14	0,3%	0,3%	181	129	0,7%	0,8%
15	Чернігівська	1919	773	0,7%	0,7%	9	14	0,3%	0,3%	131	85	0,5%	0,5%
16	Запорізька	11822	3261	4,0%	3,0%	14	12	0,4%	0,3%	428	170	1,5%	1,0%
17	Луганська	8667	2676	2,9%	2,5%	14	12	0,4%	0,3%	361	127	1,3%	0,7%
18	Миколаївська	7548	1931	2,6%	1,8%	8	8	0,2%	0,2%	277	81	1,0%	0,5%
19	Полтавська	2077	1074	0,7%	1,0%	7	8	0,2%	0,2%	111	108	0,4%	0,6%
20	Черкаська	5392	1123	1,8%	1,0%	—	8	0,0%	0,2%	83	51	0,3%	0,3%
21	Вінницька	3195	967	1,1%	0,9%	9	7	0,3%	0,2%	140	74	0,5%	0,4%
22	Житомирська	1582	368	0,5%	0,3%	5	4	0,1%	0,1%	105	57	0,4%	0,3%
23	Хмельницька	1274	191	0,4%	0,2%	—	3	0,0%	0,1%	24	9	0,1%	0,1%
24	Рівненська	917	407	0,3%	0,4%	—	2	0,0%	0,0%	35	19	0,1%	0,1%
25	Волинська	990	590	0,3%	0,5%	—	1	0,0%	0,0%	13	16	0,0%	0,1%
26	Кіровоградська	3116	314	1,1%	0,3%	—	1	0,0%	0,0%	45	9	0,2%	0,1%
27	Тернопільська	1620	527	0,5%	0,5%	—	1	0,0%	0,0%	43	29	0,2%	0,2%
	Україна	295010	107447	100%	100%	3432	4003	100%	100%	27843	17162	100%	100%

Таблиця 2

Розрахунок недовикористаного потенціалу докторів наук в НТ сфері

Аналіз динаміки чисельності докторів наук, які зайняті в економіці України та ранжирування за темпом їх приросту в 2002 р. до 1991 р.							Сумісники		Потенціал докторів наук, який не використовується в НТ сфері	
№	Регіон	1991	2002	Темп зростання	ПВ1991	ПВ2002	1991	2002	1991	2002
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	м. Київ	3364	4242	126,10%	41,51%	38,54%	753	1640	24,39%	21,38%
2	Київська	69	122	176,81%	0,85%	1,11%	12	58	20,29%	22,95%
3	Харківська	1109	1604	144,63%	13,68%	14,57%	404	883	41,93%	38,00%
4	Львівська	515	675	131,07%	6,35%	6,13%	305	467	38,93%	39,78%
5	Чернівецька	85	145	170,59%	1,05%	1,32%	46	133	58,82%	43,10%
6	Тернопільська	80	147	183,75%	0,99%	1,34%	49	161	69,38%	44,56%
7	Закарпатська	78	118	151,28%	0,96%	1,07%	72	90	48,72%	44,92%
8	Донецька	464	623	134,27%	5,72%	5,66%	234	377	43,10%	46,79%
9	Дніпропетровська	572	754	131,82%	7,06%	6,85%	259	458	53,06%	50,27%
10	Полтавська	83	150	180,72%	1,02%	1,36%	32	133	72,29%	50,33%
11	м. Севастополь	—	116	—	—	—	—	22	—	52,59%
12	Одеська	564	690	122,34%	6,96%	6,27%	328	373	51,42%	53,55%
13	Сумська	50	96	192,00%	0,62%	0,87%	19	54	71,00%	55,21%
14	Рівненська	27	48	177,78%	0,33%	0,44%	16	37	70,37%	57,29%
15	АР Крим	312	282	90,38%	3,85%	2,56%	153	103	37,66%	58,33%
16	Чернігівська	32	52	162,50%	0,39%	0,47%	7	14	60,94%	59,62%
17	Житомирська	24	40	166,67%	0,30%	0,36%	8	24	62,50%	60,00%
18	Івано-Франківська	83	159	191,57%	1,02%	1,44%	26	90	83,13%	61,01%
19	Миколаївська	43	75	174,42%	0,53%	0,68%	35	38	40,70%	64,00%
20	Кіровоградська	17	33	194,12%	0,21%	0,30%	5	20	85,29%	66,67%
21	Черкаська	43	73	169,77%	0,53%	0,66%	18	22	79,07%	73,97%
22	Херсонська	61	81	132,79%	0,75%	0,74%	28	13	60,66%	74,69%
23	Запорізька	170	236	138,82%	2,10%	2,14%	109	93	59,71%	75,21%
24	Хмельницька	26	57	219,23%	0,32%	0,52%	15	22	71,15%	75,44%

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
25	Вінницька	107	156	145,79%	1,32%	1,42%	38	61	73,83%	75,96%
26	Луганська	117	187	159,83%	1,44%	1,70%	87	55	50,85%	78,88%
27	Волинська	10	47	470,00%	0,12%	0,43%	2	13	90,00%	84,04%
	Україна	8105	11008	135,82%	100,00%	100,00%	3060	5454	38,78%	38,86%
	Середнє по Україні	300	408	2,23%	3,70%	3,70%	113	202		

Таблиця 3

Розрахунок недовикористаного потенціалу кандидатів наук в НТ сфері

Аналіз динаміки чисельності кандидатів наук, які зайняті в економіці України, та ранжирування за темпом їх приросту в 2002 р. відносно до 1995 р.							Сумісники		Потенціал кандидатів наук, який не використовується в НТ сфері	
№	Регіон	1995	2002	Темп зростання	ПВ1995	ПВ2002	1995	2002	1995	2002
1	м. Київ	15360	16978	110,53%	27,05%	27,09%	4804	4821	14,24%	34,89%
2	Київська	754	865	114,72%	1,33%	1,38%	164	136	18,70%	47,40%
3	Харківська	8932	9765	109,33%	15,73%	15,58%	2845	3913	43,59%	52,60%
4	Закарпатська	490	562	114,69%	0,86%	0,90%	109	216	48,88%	52,85%
5	Тернопільська	865	1108	128,09%	1,52%	1,77%	325	960	76,01%	54,06%
6	Львівська	4014	4470	111,36%	7,07%	7,13%	1951	1729	44,98%	58,40%
7	Дніпропетровська	4629	4467	96,50%	8,15%	7,13%	1996	1699	45,80%	59,36%
8	АР Крим	1188	1541	129,71%	2,09%	2,46%	233	452	48,27%	59,77%
9	Одеська	4006	3916	97,75%	7,05%	6,25%	1720	1713	56,39%	61,66%
10	Рівненська	553	715	129,29%	0,97%	1,14%	170	489	79,75%	63,15%
11	Донецька	4030	4259	105,68%	7,10%	6,80%	1079	1314	52,17%	65,70%
12	Чернівецька	756	934	123,54%	1,33%	1,49%	574	410	41,93%	65,85%
13	Івано-Франківська	643	917	142,61%	1,13%	1,46%	125	392	75,35%	67,72%
14	м. Севастополь	559	686	122,72%	0,98%	1,09%	255	39	18,69%	67,86%
15	Полтавська	1090	1304	119,63%	1,92%	2,08%	234	593	78,72%	68,98%
16	Сумська	708	906	127,97%	1,25%	1,45%	79	280	70,41%	71,41%
17	Херсонська	579	670	115,72%	1,02%	1,07%	78	62	68,74%	76,12%
18	Житомирська	410	550	134,15%	0,72%	0,88%	86	130	67,80%	77,82%
19	Вінницька	1067	1062	99,53%	1,88%	1,69%	170	298	81,54%	79,00%
20	Запорізька	1604	1737	108,29%	2,82%	2,77%	643	333	61,25%	80,63%
21	Чернігівська	476	538	113,03%	0,84%	0,86%	91	33	73,63%	81,13%
22	Миколаївська	675	705	104,44%	1,19%	1,12%	303	90	50,30%	82,13%
23	Луганська	1534	1521	99,15%	2,70%	2,43%	301	214	73,17%	84,62%
24	Черкаська	449	642	142,98%	0,79%	1,02%	84	66	77,28%	86,92%
25	Кіровоградська	445	477	107,19%	0,78%	0,76%	84	77	85,84%	90,04%
26	Волинська	368	546	148,37%	0,65%	0,87%	33	52	90,35%	92,31%
27	Хмельницька	610	832	136,39%	1,07%	1,33%	89	57	87,95%	95,49%
	Україна	56794	62673	110,35%	100,0%	100,0%	18625	20568	43,35%	56,21%
	Середнє по Україні	2103,48	2321,2	0,23%	3,70%	3,70%	—	—	—	—

Примітка до табл. 1–3: ПВ — питома вага, НР — наукові роботи, НТР — науково-технічні роботи.

Порівнюючи ці темпи із темпом зменшення загальної чисельності дослідників в НТ сфері України (їхня чисельність скоротилась на 63,6%), зауважимо, що на фоні впливу НТ фахівців та кандидатів наук із науки збільшення в ній чисельності докторів наук є певним оптимістичним фактором.

Розглянута авторами ситуація стосується тільки тієї частини НТ кадрів, які безпосередньо зайняті дослідною роботою, але в країні існує значно більше фахівців із науковими ступенями, які частково займаються науковою роботою — сумісники, а також ті, які не працюють в НТ сфері, але зайняті в інших галузях економіки. Для розрахунку недовикористаного потенціалу цих НТ кадрів, як кількості робочого часу, який присвячується науковій роботі, припустимо, що НТ кадри, які задіяні в НТ сфері, присвячують 100% свого робочого часу науково-технічній діяльності (у тому числі і діяльності, пов'язаній із організацією науки); сумісники витрачають не менше 50% свого робочого часу на науково-дослідну роботу; фахівці із науковими ступенями, які працюють у регіоні, але не в НТ сфері та витрачають 0% свого робочого часу на науку. Хоча таке припущення є дуже оптимістичним, розрахуємо величину недовикористаного потенціалу робочого часу НТ кадрів найвищої

кваліфікації, присвяченого НТ діяльності. Отримані результати наведено в табл. 2 та 3.

Загальний потенціал серед докторів наук, що може бути залучений до НТ сфери України, майже не змінився з 1991 року (38,78%) і склав 38,86% у 2002 році, у той час, як недовикористаний потенціал кандидатів наук збільшився в цілому по Україні на 13%. Це означає, що потенціал залучення кандидатів до НТ сфери складає більше 56%, що є значним резервом підвищення ефективності використання НТ ресурсів у країні.

Розглянемо особливості використання наукового потенціалу докторів наук в НТ сфері за регіонами: всього чотири регіони перевищують середній рівень по країні — м. Київ, Київська, Харківська області та до них наближається Львівська область; 12 регіонів використовує потенціал докторів наук лише на половину, а ще 7 регіонів — взагалі менше 25%. Ще гірша ситуація спостерігається із використанням в НТ сфері наукового потенціалу кандидатів наук. Усе це говорить про досить не якісну науково-технічну політику, яка проводиться в більшості регіонів України, якщо, взагалі, вона проводиться.

Узагальнено отримані результати:

Позитивні моменти: збільшення абсолютної чисельності НТ кадрів найвищої кваліфікації; стабільність структури розподілу

докторів та кандидатів наук, які виконують наукові й науково-технічні роботи за регіонами України за досліджуваній період.

Негативні моменти: значний відплив кандидатів наук із НТ сфери; значний дисбаланс розподілу кандидатів та докторів наук за регіонами — від значної концентрації у 3 – 4 регіонах до значного розпущення їх чисельності в решті регіонів; значні показники недовикористаного в НТ сфері наукового потенціалу цих фахівців.

Головним напрямком вирішення даних проблем, на погляд автора, є створення ефективних механізмів реалізації НТ потенціалу регіонів. У першу чергу організація та підтримка технопаркових та інкубаторних структур в кожному регіоні й забезпечення правового та економічного режиму їх ефективного функціонування. Слід також відмітити позитивні тенденції в цьому напрямі: до 2004 року в Україні було створено 8 технопарків, причому 6 з них знаходились в Києві; в 2004 році їх вже налічувалося 15, а в інших регіонах було створено 7 технопарків. Даний напрямок вирішення ефективності використання науково-технічних ресурсів, спрямований на реалізацію саме тих наукових розробок, які становлять економічний потенціал щодо їх реалізації. І, на думку автора, впровадження цього механізму комерціалізації НТ досягнень через систему підтримки малого інноваційного бізнесу в інкубаторних організаціях дозволить повернути до НТ сфери певну кількість докторів та кандидатів наук, які зараз задіяні саме в комерційній сфері. Але в такому випадку без підтримки залишаються фундаментальні дослідження, на розвиток яких повинна бути спрямована загальнодержавна програма та доведене фінансування науки хоча б до рівня передбаченого Законом України "Про наукову та науково-технічну діяльність" 1,7% [13]. У підтвердження тезису про те, що необхідно створювати умови для розвитку науки заради науки, інакше виникне її криза, говорять дослідження економіко-математичних моделей ендегенного характеру НТ прогресу в економіці. Згідно з моделлю Ромера необхідною умовою економічного зростання є не тільки вплив сфери НДДКР на економіку через нові прикладні ідеї та розробки, а й важливе саме її існування, оскільки в цьому випадку забезпечується накопичення людського капіталу [14]. Отже, розвиток НТ сфери повинен бути гармонійним: не потрібно робити перекосів на користь прикладної чи фундаментальної наук.

Література: 1. Анчишкін А. И. Наука — техника — экономика. — М.: Экономика, 1989. — 384 с. 2. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность // Г. М. Добров, В. Е. Торкань. — К.: Наукова думка, 1988. — 348 с. 3. Чухно А. Интеллектуальный капитал: сущность формы и закономерности развития // Экономика Украины. — 2002. — №11 — С. 48 – 55. 4. Чухно А. Интеллектуальный капитал: сущность формы и закономерности развития // Экономика Украины. — 2002. — №12. — С. 61 – 67. 5. Яремко І. Людський потенціал як капітал підприємства: обліковий аспект // Економіст. — 2004. — №2. — С. 70 – 72. 6. Кендюхов О. Гносеологія інтелектуального капіталу // Економіка України. — 2003. — №4. — С. 28 – 33. 7. Грішнова О. І. Економічна природа і значення категорії людський капітал / О. Грішнова, Л. Тертична // Україна: аспекти праці. — 2003. — №7. — С. 33 – 37. 8. Жукович І. А. Аналіз особливостей розвитку науково-технічної сфери в Україні в 2002 р. за функціональними ознаками / І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова, В. В. Парфян, Д. Г. Вірко-Гонецький // Проблеми науки. — 2003. — №12. — С. 2 – 7. 9. Жукович І. А. Динаміка основних показників діяльності науково-технічної сфери України / І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова, В. В. Парфян, Д. Г. Вірко-Галицький // Проблеми науки. — 2003. — №11. — С. 6 – 112. 10. Белов А. В. Основные подходы к определению понятия "научно-технический потенциал региона" // 36. наук. праць "Економіка: Проблеми теорії та практики". Вип. 191: В 4 т. Т. III. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. — С. 657 – 664. 11. Науково-технічна сфера України: загальна характеристика. Круглий стіл // Проблеми науки. — 2004. — №7. — С. 45 – 52. 12. 36. стат. "Наукова та інноваційна діяльність України". — К.: Держкомстат України, 2003. — 344 с. 13. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1992. — №12. — С. 165. 14. Дагаев А. Новые модели экономического роста с эндогенным технологическим прогрессом // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — №6. — С. 40 – 51.

Стаття надійшла до редакції
29.07.2005 р.

УДК 338.5

**Резникова Т. А.
Мельник А. А.**

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТРАНСФЕРТНОГО ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ ИМ

This article is devoted to the theoretical bases of transfer pricing. Such terms as "transfer price", "transfer pricing", "transfer pricing politics of a company and its management" are defined. Specific transfer pricing principles are marked out. Classifications of transfer prices and transfer pricing strategies are proposed. The conception of the three-scale transfer pricing is worked out.

В современной Украине одним из определяющих путей развития рыночной экономики является ускорение интеграции страны в международную экономическую систему. В стране развиваются финансово-промышленные группы, ассоциации, транснациональные корпорации (ТНК) и другие крупные организационные структуры, для повышения конкурентоспособности которых все большее значение приобретает использование трансфертного ценообразования (ТЦ).

Обзор научной литературы показал, что в развитых странах ТЦ применяют чаще всего в машиностроительной, нефтегазовой, металлургической, фармацевтической отраслях, в строительной промышленности, в аудиторских компаниях, банках и других финансовых учреждениях. Использование ТЦ обеспечивает более эффективное регулирование внутрихозяйственных связей, снижение затрат, распределение ресурсов и прибыли внутри предприятия, повышая, таким образом, его конкурентоспособность.

В Украине на некоторых предприятиях применяются лишь отдельные элементы ТЦ вследствие недостаточно глубоких теоретических исследований ТЦ в нашей стране, что снижает возможности его адаптации и внедрения на предприятиях. Решение этой проблемы является весьма актуальным вопросом в условиях усиления конкурентной борьбы среди предприятий на украинском рынке.

И хотя теоретические основы ТЦ рассматривались отечественными и зарубежными авторами, такими как: Т. Хорст, Э. Бонд, К. Друри, Л. Иден, А. И. Рогач, В. Пашкус, Е. Л. Драчева, А. М. Либман, И. А. Егеров, А. С. Плещинский и др., которые анализировали роль и значение трансфертных цен в международном и национальном масштабах, методы их установления, однако многие вопросы остаются исследованными не полностью.

Так, большинство авторов рассматривают проблемы ТЦ в контексте стратегической деятельности ТНК (А. Мовсесян, Е. Л. Драчева, А. М. Либман, М. П. Бортова) или же в контексте управленческого учета предприятия (М. А. Вахрушина, В. Э. Керимов). При этом понятие ТЦ, трансфертной цены, структура политики ТЦ, классификация видов ТЦ трактуются неоднозначно, а степень разработанности этих проблем недостаточна.

Поэтому целью данной статьи является систематизированное исследование теоретических основ ТЦ и разработки основ управления им. Предполагается уточнить понятия трансфертных цен, ТЦ, политики ТЦ на предприятии и управления ею, исследовать принципы ТЦ, провести сравнительный анализ классификации видов, целей и задач, факторов и стратегий ТЦ.

В настоящее время в экономической литературе существуют различные трактовки понятия трансфертных цен. Для их изучения был проведен морфологический анализ, результаты которого представлены в табл. 1.